

Верховний
Суд

Актуальні правові висновки Великої Палати Верховного Суду у цивільних та господарських спорах за 2024-2025 роки

Сергій ПОГРІБНИЙ

д.ю.н., професор, суддя Великої Палати Верховного Суду

Цивільна юрисдикція

Постанова ВП ВС від 12 червня 2024 року у справі № 756/11081/20, провадження № 14-25цс24 (щодо наслідків пропуску строку для подання заяви про перегляд заочного рішення)

Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що право відповідача на доступ до суду апеляційної інстанції при заочному розгляді справи місцевим судом не є абсолютним та забезпечується за умови дотримання відповідачем порядку попереднього звернення до суду першої інстанції із заявою про перегляд заочного рішення, у тому числі з урахуванням визначених процесуальним законом строків. Установлений частиною другою статті 284 Цивільного процесуального кодексу України **строк на звернення до суду** із заявою про перегляд заочного рішення – **один з інструментів забезпечення принципу правової визначеності**.

Велика Палата Верховного Суду пояснила, **якщо відповідач подає клопотання про поновлення пропущеного строку** на подання заяви про перегляд заочного рішення, **суд повинен застосувати статтю 127 Цивільного процесуального кодексу України**, у якій зазначено, що суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, установлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними.

Передбачені частиною третьою статті 287 Цивільного процесуального кодексу України повноваження суду першої інстанції (зокрема, залишити заяву без задоволення) стосуються саме суті заяви про перегляд заочного рішення (у тому числі, подання чи неподання відповідачем доказів по суті справи й доказів поважності неявки в судові засідання, на якому було ухвалене заочне рішення) і не застосовуються в ситуації пропуску строку на подання заяви про перегляд заочного рішення.

З огляду на викладене Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку, викладеного в постанові від 9 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16, та сформулювала висновок про те, що **оцінка поважності причин пропуску строку на подання заяви про перегляд заочного рішення належить до компетенції місцевого суду, до якого подана така заява**. Наслідком пропуску строку для подання заяви про перегляд заочного рішення за умови відсутності поважних причин для його поновлення є залишення такої заяви без розгляду на підставі частини другої статті 126 Цивільного процесуального кодексу України, а не без задоволення.

Постанова ВП ВС від 26 червня 2024 року у справі № 686/5757/23, провадження № 14-50цс24 (частина I) (необізнаність спадкоємця про наявність заповіту)

Необізнаність спадкоємця про наявність заповіту є поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, що впливає з принципу свободи заповіту, проте така **необізнаність повинна ототожнюватися з незнанням спадкоємцем про його право на спадкування загалом**; в такому випадку особа з незалежних від неї причин не вчиняє юридично значущих дій, які пов'язані з набуттям нею певних прав, що впливають із спадкування.

Обставини усвідомлення особою того, що вона має право на спадкування за законом, наприклад, на підставі своєї спорідненості із спадкодавцем у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, закликаних до спадкування, та невчинення нею жодних активних дій з прийняття спадщини та щодо встановлення спадкової маси **не можуть обґрунтовувати поважність причин пропуску нею строку** для подання заяви про прийняття спадщини за заповітом, про існування якого особа не знала.

Після закінчення строку, передбаченого Цивільним кодексом України для подання заяви про прийняття спадщини, право спадкоємця на прийняття/відмову від прийняття спадщини є реалізованим, а його результат не підлягає зміні у зв'язку з обставинами, які залежали від самого спадкоємця, до яких, зокрема, входить пасивна поведінка спадкоємця, який усвідомлює чи повинен усвідомлювати (на підставі своєї спорідненості із спадкодавцем та відсутністю спадкоємців попередньої черги, закликаних до спадкування) наявність у нього права на спадкування.

Постанова ВП ВС від 26 червня 2024 року у справі № 686/5757/23, провадження № 14-50цс24(частина II) (необізнаність спадкоємця про наявність заповіту)

Велика Палата Верховного Суду виснувала, що необізнаність спадкоємця про наявність заповіту є поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини, а у вирішенні питання про поважність причин пропуску строку для прийняття спадщини потрібно враховувати свободу заповіту як фундаментальний принцип спадкового права.

Проте це стосується обставин, за яких заповіт є єдиною підставою спадкування і незнання про його існування не вимагає від спадкоємця вчинення дій щодо прийняття спадщини. Спадкоємець за законом, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини у встановлений шестимісячний строк з часу відкриття спадщини. Тож **необізнаність про наявність заповіту може вважатися поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини тільки для осіб, які не є спадкоємцями за законом першої черги або кожної наступної черги спадкоємців за законом, у разі їх обізнаності про відсутність спадкоємців попередньої черги, які набували право на спадкування за законом.**

Постанова ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 500/5194/16, провадження № 14-81цс24 (стягнення заборгованості за зобов'язанням в грошовому еквіваленті в іноземній валюті)

За змістом частини другої статті 533 Цивільного кодексу України сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Спеціального порядку визначення суми, яка підлягає сплаті у гривнях, сторони в укладеному ними договорі не погодили. У цій справі спір виник саме у зв'язку з невиконанням відповідачем у добровільному порядку договірної зобов'язання. На момент розгляду справи судом платіж на виконання умов договору відповідач не здійснив.

Стягнення заборгованості за договором у судовому рішенні підтверджує наявність між сторонами невиконаного зобов'язання та обов'язок боржника сплатити кошти на користь кредитора в межах процедури виконання судового рішення (виконавчого провадження).

Тому Велика Палата Верховного Суду виснувала, що **якщо в зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, що в разі наявності спору між сторонами та його вирішення судом відповідає дню виконання судового рішення.**

Водночас при стягненні судом заборгованості в еквіваленті іноземної валюти за курсом Національного Банку України на день виконання рішення в судовому рішенні зазначається лише одна сума боргу (в іноземній валюті), а сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається державним / приватним виконавцем на момент здійснення боржником платежу під час виконання судового рішення.

Постанова ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22, провадження № 14-132цс23 (частина I) (встановлення факту одноосібного виховання дитини)

За обставинами цієї справи дитина залишилася проживати з батьком (заявник), а його мати виїхала за кордон. Заявник зазначав, що із цього часу мати не бере участі в житті дитини, не спілкується з нею, матеріально не утримує. Стверджував, що він – батько, який самостійно виховує дитину. Встановлення факту самостійного виховання дитини потрібно йому для оформлення документів, потрібних для отримання соціальної допомоги як батьку, що самостійно виховує дитину, реєстрації місця проживання дитини, вирішення інших питань щодо проживання та перебування дитини, отримання відстрочки від мобілізації.

Велика Палата Верховного Суду виснувала, що **в цій справі наявний спір про право, зокрема спір щодо участі одного з батьків у вихованні дитини та/або ухилення від участі у вихованні**, який підлягає розгляду в порядку позовного провадження з обов'язковим залученням органу опіки та піклування.

Доведення факту одноосібного виховання дитини батьком пов'язане з настанням (існуванням) обставин, за яких мати не виконує своїх батьківських обов'язків щодо дитини, стосується зміни обсягу сімейних прав або невиконання одним із батьків батьківських обов'язків (у тому числі умисного) та, безумовно, впливає на права й інтереси самої дитини, а також зумовлює відповідні правові наслідки, визначені законом.

Такий **факт одноосібного виховання дитини одним із батьків не може встановлюватись у безспірному порядку або за домовленістю батьків дитини**, в тому числі на підставі укладеного між ними договору або на підставі судового рішення, ухваленого за правилами окремого провадження, оскільки в такому питанні завжди існуватиме загроза порушення принципу дотримання найкращих інтересів дитини.

Постанова ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22, провадження № 14-132цс23 (частина II) (встановлення факту одноосібного виховання дитини)

Оскільки сімейним законодавством не передбачено підстав припинення батьківських обов'язків щодо виховання дитини, а визначена частиною першою статті 15 Сімейного кодексу України невідчужуваність сімейних обов'язків свідчить про неможливість відмови від них, зокрема від обов'язків щодо виховання дитини, то факт одноосібного виховання дитини одним із батьків може бути встановлений судом як одна з обставин, що становить предмет доказування у спорі між батьками дитини щодо виконання ними обов'язків з виховання дитини.

Водночас у цій справі суди попередніх інстанцій не звернули уваги на те, що подана заява про встановлення факту, який має юридичне значення, не підлягає судовому розгляду в окремому провадженні, оскільки за встановлених у цій справі обставин існує спір про право щодо участі одного з батьків у вихованні й утриманні дитини.

З урахуванням закріпленого в сімейному законодавстві принципу невідчужуваності сімейних обов'язків, неможливості відмови від них, у тому числі від обов'язків виховання дитини, питання, заявлене батьком у цій справі, не може з'ясовуватися безвідносно до дій другого з батьків та може вирішуватись у межах спору про право між батьками дитини в позовному провадженні.

Постанова ВП ВС від 25 вересня 2024 року у справі № 201/9127/21, провадження № 14-33цс24 (частина I) (кондикційний позов)

За результатами розгляду справи Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що аналіз норм глави 83 Цивільного кодексу України свідчить, що цей Кодекс не диференціює особливості застосування кондикції залежно від родових чи індивідуальних ознак її об'єкта та, відповідно, не обмежує сферу її застосування винятково речами, визначеними родовими ознаками.

Велика Палата Верховного Суду також зауважила, що законодавець поширив приписи глави 83 Цивільного кодексу України на відносини з витребування майна власником із чужого незаконного володіння (пункт 2 частини третьої статті 1212 Цивільного кодексу України).

У разі неможливості повернення майна його власнику за рішенням суду про віндикацію, субсидіарно застосовуються положення частини третьої статті 1212 Цивільного кодексу України про заборону незаконного збагачення.

У цій справі позивач у зв'язку з неможливістю виконання рішення суду, що набрало законної сили, про витребування належного йому транспортного засобу із чужого незаконного володіння звернувся до суду з позовом про відшкодування вартості належного йому автомобіля, який відповідачка безпідставно зберегла.

Постанова ВП ВС від 25 вересня 2024 року у справі № 201/9127/21, провадження № 14-33цс24 (частина II) (кондикційний позов)

Тлумачення статті 1213 Цивільного кодексу України дає підстави для висновку, що відшкодування вартості безпідставно збереженого майна застосовується у випадку встановлення неможливості повернення майна в натурі, що може бути пов'язано зі знищенням речі, її переробленням, втратою, протиправною передачею третій особі тощо.

З урахуванням особливостей транспортного засобу як рухомої речі, яка може бути вільно переміщена у просторі, розібрана, перероблена тощо, відсутність протягом тривалого часу результатів від заходів, спрямованих на його розшук, може за конкретних обставин справи кваліфікуватися як неможливість повернення безпідставно збереженого майна в натурі.

Поведінка відповідачки, яка всупереч судовій забороні передала спірний автомобіль своєму синові, водночас визнаючи свій обов'язок із повернення майна, але своїми діями та бездіяльністю ухилилася від виконання рішення суду, є непослідовною і суперечливою та не може бути використана нею як підстава, що перешкоджає застосуванню правил частини другої статті 1213 Цивільного кодексу України.

Постанова ВП ВС від 09 жовтня 2024 року у справі № 638/1046/14-ц, провадження № 14-12цс24 (частина І) (пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців боржника)

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що приписи статті 1281 Цивільного кодексу України не містять особливих застережень щодо порядку задоволення вимог кредитора в разі, якщо смерть боржника настала після пред'явлення позову до нього під час розгляду судової справи.

Отже, якщо смерть позичальника настала під час розгляду судової справи за позовом кредитора до позичальника про стягнення заборгованості, до таких правовідносин застосовуються правила про загальний порядок пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців, визначені у статті 1281 Цивільного кодексу України, а спадкоємці, які прийняли спадщину, підлягають залученню до участі у справі як правонаступники відповідного учасника справи на підставі статті 55 Цивільного процесуального кодексу України.

Кредитор може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника, які прийняли спадщину, відповідно до вимог статті 1281 Цивільного кодексу України в один із таких способів:

- 1) безпосередньо спадкоємцю;
- 2) опосередковано – через нотаріуса за місцем відкриття спадщини (за межами України – через консульську установу).

Постанова ВП ВС від 09 жовтня 2024 року у справі № 638/1046/14-ц, провадження № 14-12цс24 (частина II) (пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців боржника)

Аналіз правил частини першої статті 559 і частин другої та четвертої статті 1281 Цивільного кодексу України дає підстави для висновку, що в разі пропуску кредитором строків пред'явлення вимог до спадкоємців боржника, які прийняли спадщину, кредитор позбавляється прав вимоги як за основним зобов'язанням, так і за додатковим зобов'язанням (порукою), що не може існувати окремо від основного зобов'язання.

У цій справі про відкриття спадщини після смерті боржниці банк дізнався не пізніше 3 лютого 2015 року, про що представник банку зазначив у поданому до суду клопотанні про витребування з нотаріальної контори відомостей зі спадкової справи. Проте банк як кредитор вимогу до спадкоємців боржниці в будь-який спосіб у строки, визначені частиною другою статті 1281 Цивільного кодексу України, не пред'являв, а лише 29 лютого 2016 року звернувся до суду з процесуальною заявою про залучення до участі у справі правонаступниці.

У разі пропуску кредитором строків пред'явлення вимог до спадкоємців боржника, які прийняли спадщину, передбачених частиною другою статті 1281 Цивільного кодексу України, кредитор позбавляється прав вимоги як за основним зобов'язанням, так і за додатковим зобов'язанням — порукою, що не може існувати окремо від основного зобов'язання.

Постанова ВП ВС від 27 листопада 2024 року у справі № 204/8017/17, провадження № 14-29цс23 (частина I) (визнання нотаріально посвідченого договору неукладеним)

Нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу нерухомого майна, який від імені продавця підписаний сторонньою особою та при нотаріальному посвідченні якого використано викрадені документи, а особу продавця встановлено на підставі підробленого документа, у разі не встановлення факту зловживання з боку власника своїми правами потрібно кваліфікувати як неукладений.

Велика Палата Верховного Суду зазначила, що основним критерієм, за яким можна розмежувати укладені та неукладені правочини купівлі-продажу, є факт вираження сторонами правочину їх волевиявлення – зовнішньої об'єктивної форми виявлення волі особи, що проявляється у вчиненні цілеспрямованих дій з метою зміни цивільних правовідносин, що склалися на момент вчинення правочину.

Якщо процес формування волі відбувся під впливом (тиском) зовнішніх обставин чи факторів, які її деформують, за приписами частини першої статі 215 Цивільного кодексу України, це є підставою для визнання правочину недійсним.

Відсутність (підроблення) підпису сторони правочину, щодо якого передбачена обов'язкова письмова форма, за загальним правилом не свідчить про недійсність цього правочину, а вказує на дефект його форми та за відсутності підтвердження волевиявлення сторони на його укладення свідчить про неукладеність такого правочину. Тобто йдеться не про дефект волевиявлення сторони, а про його цілковиту відсутність.

Постанова ВП ВС від 27 листопада 2024 року у справі № 204/8017/17, провадження № 14-29цс23 (частина II) (визнання нотаріально посвідченого договору неукладеним)

Неукладений правочин не може бути визнаний недійсним чи вважатися нікчемним (недійсним у силу вимог закону), оскільки недійсність правочину як приватноправова категорія покликана не допускати чи припиняти порушення цивільних прав та інтересів, щодо яких було виражено волевиявлення сторін правочину, або ж їх відновлювати.

Факт нотаріального посвідчення договору, який не містить підпису сторони (чи містить підроблений підпис), не впливає на чинність (укладеність) такого договору.

Власник, майно якого вибуло з його законного володіння за неукладеним договором, може захистити своє майнове право шляхом пред'явлення віндикаційного позову на підставі статей 387, 388 Цивільного кодексу України без оспорування правочину (правочинів) щодо спірного майна та скасування рішення (рішень) про державну реєстрацію права власності на належне йому майно за іншою (іншими) особою (особами).

Ураховуючи встановлені у цій справі обставини, а саме відчуження спірного майна без волевиявлення власниці на підставі викрадених та підроблених документів, витребування такого майна на користь законного власника від останнього набувача є пропорційним втручанням у право власності останнього, яке ґрунтується на законі, переслідує легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві.

Постанова ВП ВС від 27 листопада 2024 року у справі № 185/8179/22, провадження № 14-84цс24 (закриття провадження у справі, якщо сторони уклали мирову угоду)

Велика Палата Верховного Суду зауважила, що суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо сторони уклали мирову угоду і вона затверджена судом (пункт 5 частини першої статті 255 Цивільного процесуального кодексу України). **Ухвала про закриття провадження у справі може бути оскаржена як в апеляційному, так і в касаційному порядку.**

Мирова угода є юридичним документом, який створюється сторонами процесу й затверджується судом з метою вирішення спору шляхом досягнення взаємної згоди. **Загальний наслідок укладення мирової угоди полягає в тому, що сторони приймають умови, які для них є прийнятними.** Припинення судового процесу та закриття провадження у справі, за змістом частини четвертої статті 207 Цивільного процесуального кодексу України, є безальтернативним результатом затвердження судом мирової угоди.

За своїм змістом процедура **закінчення розгляду справи укладенням мирової угоди складається з декількох послідовних дій, що вчиняються сторонами та судом у визначеній послідовності, включно з процесуальними рішеннями про затвердження мирової угоди та про закриття провадження у справі.**

Закриття провадження у справі є процесуальною дією, якою завершується судовий процес, і законодавець не встановлює жодного обмеження щодо можливості оскарження в касаційному порядку ухвали про закриття провадження залежно від підстави закриття провадження у справі.

Тому ухвала суду першої інстанції про закриття провадження у справі, якщо вона постановлена у зв'язку із затвердженням мирової угоди, після її перегляду в апеляційному порядку підлягає касаційному оскарженню.

Постанова ВП ВС від 11 грудня 2024 року у справі № 755/11021/22, провадження № 14-94цс24 (оголошення фізичної особи померлою)

З урахуванням конкретних обставин справи суд може на підставі частини другої статті 46 Цивільного кодексу України оголосити фізичну особу померлою не раніше спливу шести місяців від дня закінчення активних бойових дій на місці ймовірної загибелі фізичної особи або від дня настання події, за якої відбулася загибель фізичної особи, якщо така подія хоча і є наслідком воєнних дій, проте сталася не на території ведення активних бойових дій.

Велика Палата Верховного Суду врахувала, що приписи частини другої статті 46 Цивільного кодексу України **пов'язують оголошення фізичної особи померлою у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, а не у зв'язку з воєнним станом як таким**. Тому немає підстав пов'язувати початок перебігу строків, зазначених у частині другій статті 46 Цивільного кодексу України, із введенням, припиненням або скасуванням воєнного стану в Україні.

Речення друге частини другої статті 46 Цивільного кодексу України не конкретизує обставин, за яких суд може застосувати скорочений шестимісячний строк замість дворічного, зазначеного у реченні першому цієї частини. Водночас суд може послатися на шестимісячний строк у разі наявності істотних підстав для припущення, що фізична особа загинула внаслідок воєнних дій, збройного конфлікту, і без обґрунтованих підстав очікувати, що з часом обставини зміняться або з'являться нові дані щодо місцезнаходження цієї особи.

Словосполучення **«від дня закінчення воєнних дій»**, особливо в контексті широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, потрібно розуміти як визначення **строку тривалістю шість місяців, який потрібно обраховувати передусім від дня закінчення активних бойових дій на певній території України**. Конкретні воєнні дії мають територіальну і часову характеристики. Джерелом офіційної інформації про ці характеристики є Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року № 309, який суди можуть використовувати для визначення часових характеристик ведення воєнних дій на конкретній території України.

Велика Палата Верховного Суду звернула увагу, що з урахуванням конкретних обставин справи суд може розпочати відлік шестимісячного строку для оголошення особи померлою від дня настання події, яка спричинила загибель фізичної особи, у разі якщо **ця подія відбулася за межами території ведення активних бойових дій, проте є наслідком воєнних дій**.

Постанова ВП ВС від 22 січня 2025 року у справі № 446/478/19, провадження № 14-90цс23 (витребування частини земельної ділянки)

У разі, якщо на земельну ділянку, що перебуває в постійному користуванні Акціонерного товариства «Укрзалізниця» (далі – АТ «Укрзалізниця»), частково накладається земельна ділянка, надана у власність фізичної особи, належним способом захисту права АТ «Укрзалізниця» є витребування тільки тієї частини земельної ділянки, що накладається на смугу відведення залізниці.

Визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування, яким передано земельну ділянку у власність фізичної особи, та державного акта на право власності на земельну ділянку, не приведе до відновлення порушених прав та інтересів позивача.

Велика Палата Верховного Суду зазначила, що АТ «Укрзалізниця» має довести, яка саме земельна ділянка та в яких межах накладається на смугу відведення залізниці. Отже, для вирішення подібних спорів земельна ділянка (підстави для витребування якої наявні – тобто така земельна ділянка накладається на смугу відведення залізниці) має бути ідентифікована, зокрема, шляхом визначення координат поворотних точок меж і даних про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі (стаття 15 Закону України «Про Державний земельний кадастр»).

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що не може бути належним (правомірним) спосіб захисту, який спричиняє втручання у право на майно, щодо якого немає спору. Іншими словами, визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування та повернення сторін у попередній стан призведе до того, що відповідач буде позбавлений права власності не тільки на ту частину земельної ділянки, яка накладається на земельну ділянку АТ «Укрзалізниця», а й на ту частину земельної ділянки, яка не є спірною і правомірність надання у власність відповідача якої не ставиться під сумнів. Таке втручання не може визнаватися законним.

Отже, з огляду на встановлені судами обставини **належним способом захисту порушеного права є віндикаційний позов, а саме позов про витребування частини земельної ділянки, що накладається.**

Господарська юрисдикція

Постанова ВП ВС від 11 червня 2024 року у справі № 925/1133/18, провадження № 12-60гс23 (частина І) (повноваження прокурора для звертається до суду в інтересах держави у справі за позовом про скасування рішення міської ради щодо зміни цільового призначення земель)

Велика Палата Верховного Суду висновує, що:

1) прокурор звертається до суду в інтересах держави в особі органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, якщо:

- орган є учасником спірних відносин і сам не порушує інтересів держави, але інший учасник порушує (або учасники порушують) такі інтереси;
- орган не є учасником спірних відносин, але наділений повноваженнями (компетенцією) здійснювати захист інтересів держави, якщо учасники спірних відносин порушують інтереси держави;

2) прокурор звертається до суду в інтересах держави як самостійний позивач, якщо:

- орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах;
- орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, є учасником спірних відносин і сам порушує інтереси держави.

З метою реалізації конституційної функції представництва інтересів держави прокурор може звернутися з позовом в інтересах держави в разі зміни органом місцевого самоврядування цільового призначення земельної ділянки (із земель водного фонду на землі житлової та громадської забудови). З огляду на стверджуване порушення міською радою інтересів держави прокурор правильно визначив її відповідачем у цій справі.

Постанова ВП ВС від 11 червня 2024 року у справі № 925/1133/18, провадження № 12-60гс23 (частина II)
(повноваження прокурора для звертається до суду в інтересах держави у справі за позовом про скасування рішення міської ради щодо зміни цільового призначення земель)

Органи Держгеокадастру можуть звертатися до суду, якщо це потрібно для здійснення їхніх повноважень з нагляду (контролю) за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності в тих випадках, коли це прямо визначено у відповідних нормативно-правових актах (зокрема, з позовами щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, повернення самовільно зайнятих чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився).

Органи Держгеокадастру не мають повноважень звертатися з позовом до суду про визнання незаконним та скасування рішення органу місцевого самоврядування щодо зміни цільового призначення земельної ділянки, міська рада є відповідачем, а тому статусом позивача має наділятися прокурор.

Постанова ВП ВС від 18 вересня 2024 року у справі № 914/1785/22, провадження № 12-31гс24 (негаторний позов як ефективний спосіб захисту порушеного права)

Враховуючи, що державна реєстрація права приватної власності на нежитлові приміщення як на нерухоме майно була здійснена помилково, а зазначене майно не є нерухомим, така державна реєстрація підлягає скасуванню із закриттям відповідного розділу Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Відповідно до статті 391 Цивільного кодексу України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном.

Ураховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду погодилася з висновками місцевого суду, що приватне підприємство використовує земельні ділянки позивача без установлених законом підстав, тому до спірних правовідносин підлягає застосуванню стаття 391 Цивільного кодексу України.

Якщо нежитлові приміщення є тимчасовими спорудами, які не відносяться до нерухомого майна, збудовані на земельній ділянці комунальної власності, що використовується власником цих приміщень без установлених законом підстав, ефективним способом захисту порушеного права власника земельної ділянки є негаторний позов (стаття 391 Цивільного кодексу України), зокрема шляхом скасування державної реєстрації права приватної власності на такі приміщення та зобов'язання звільнити самовільно зайняті земельні ділянки у спосіб демонтажу нежитлових приміщень.

Рішення суду щодо демонтажу зазначених нежитлових приміщень має бути виконуваним не лише в добровільному порядку, але й шляхом вжиття виконавцем заходів примусового виконання (без участі відповідача, але його коштом) у разі його невиконання відповідачем у добровільному порядку та/або вчинення перешкод у його виконанні.

Постанова ВП ВС від 18 вересня 2024 року у справі № 918/1043/21, провадження № 12-35гс23 (застосування судом двосторонньої реституції при визнанні правочину недійсним)

У такій категорії справ суд, задовольняючи вимогу сторони про повернення переданого за недійсним правочином майна, має також присудити стягнути з позивача на користь відповідача одержані за правочином кошти (повернути передане нею майно). Таке стягнення не є задоволенням окремої позовної вимоги, а є необхідним наслідком визнання недійсним правочину та задоволення вимоги про застосування реституції.

Велика Палата Верховного Суду відступила від власного правового висновку щодо застосування односторонньої реституції у разі недійсності правочину, визначивши, що якщо законом не встановлені особливі умови застосування правових наслідків недійсності правочину або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів, позивач, який заявляє вимогу про повернення йому в натурі переданого за недійсним правочином або відшкодування вартості переданого, **заявляє реституційну вимогу**, яку суд за існування для того підстав задовольняє, **застосовуючи двосторонню реституцію**. У цьому випадку відповідач є стягувачем у частині рішення про повернення йому переданого ним за недійсним правочином майна або відшкодування вартості.

Застосовуючи в контексті спірних правовідносин норми статей 19 та 131-1 Конституції України, а також статті 216 Цивільного кодексу України, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що визначати, в чому полягає чи може полягати порушення інтересів держави та оспорювати на підставі частини третьої статті 228 Цивільного кодексу України правочин у суді може **тільки суб`єкт, наділений у спірних правовідносинах владними повноваженнями (незалежно від наявності статусу юридичної особи), або прокурор, який у встановленому порядку, виконуючи субсидіарну роль, може представляти державу в судовому провадженні замість відповідного компетентного суб`єкта, який у супереч вимогам закону не здійснює захист інтересів держави або робить це неналежно**.

Постанова ВП ВС від 05 лютого 2025 року у справі № 925/457/23, провадження № 12-33гс24 (частина I) (державна реєстрація додаткової угоди до договору оренди землі)

На законодавчому рівні закріплено **дві форми правочину: усна і письмова** (частина перша статті 205 Цивільного кодексу України). Тому **державна реєстрація не є різновидом форми правочину** в її класичному розумінні. Водночас державна реєстрація договору є складовою та завершальним етапом процедури його укладення, що передуює набранню договором чинності. Лише після державної реєстрації договору (якщо така реєстрація передбачена законом чи самим договором) сторони набувають прав і обов'язків за ним. Тож **державна реєстрація договору нарівні з його формою є одним із тих елементів, який обов'язково має бути збережений сторонами правочину при внесенні змін до нього.**

Такий підхід Велика Палата Верховного Суду ґрунтується на тому, що **додаткова угода за своєю юридичною природою є правочином, який вносить зміни до вже існуючого договору.** За допомогою такого юридичного інструменту сторони можуть змінити свої попередні домовленості, які виражені й зафіксовані в істотних умовах основного договору. Тому **з огляду на те, що договір оренди землі відповідно до закону підлягав укладенню в письмовій формі з обов'язковим проведенням його державної реєстрації, то й додаткова угода, якою вносяться зміни до істотних умов такого договору, за аналогією закону (статті 18, 20 Закону України «Про оренду землі») теж має бути укладена в письмовій формі й зареєстрована як правочин.**

Чинний на момент підписання сторонами додаткової угоди у цій справі Порядок передбачав обов'язкову державну реєстрацію змін з їх відображенням як у Записі 1, який ведеться щодо основного договору оренди землі, так і у Записі 2, у якому зазначаються всі зміни, що вносяться до нього. Відсутність у формах записів графи з назвою «Ставка орендної плати» не свідчить про те, що внесення змін до такої істотної умови договору, як його ціна, не реєструється, оскільки, як уже зазначалося, державній реєстрації підлягає не зміна до конкретної умови договору, а документ про внесення змін до договору оренди землі (додаткова угода) як правочин незалежно від того, до якої умови сторони вирішили внести зміни.

Постанова ВП ВС від 05 лютого 2025 року у справі № 925/457/23, провадження № 12-33гс24 (частина II) (державна реєстрація додаткової угоди до договору оренди землі)

У договорі оренди землі та, безумовно, в додатковій угоді до такого договору сторони мають право зазначати про момент початку перебігу та припинення його дії. Однак така домовленість сторін може встановлювати лише додаткові (більш жорсткі) вимоги до моменту набрання правочином чинності порівняно із загальними правилами, передбаченими Законом № 161-XIV. Сторони не можуть відступити від обов'язкової вимоги щодо державної реєстрації правочину, якщо така вимога передбачена законом. Тобто **додаткова угода до договору оренди землі, підписана сторонами до 01 січня 2013 року, набирає чинності для сторін договору не раніше здійснення її державної реєстрації, якщо сторони в тексті додаткової угоди не пов'язуватимуть момент набрання її чинності з подією, яка настане пізніше.**

У цій справі сторони не подали додаткову угоду для її державної реєстрації. Отже, нездійснення державної реєстрації додаткової угоди до укладеного сторонами договору оренди землі свідчить, що вона не набрала чинності для сторін, у зв'язку із чим права та обов'язки за додатковою угодою не виникли, а за договором – не змінилися.

Постанова ВП ВС від 05 березня 2025 року у справі № 910/8781/23, провадження № 12-64гс24 (перебіг п'ятирічного строку безперервного невикористання торговельної марки)

Перебіг п'ятирічного строку безперервного невикористання торговельної марки як підстави для дострокового припинення дії свідоцтва на таку торговельну марку не залежать від зміни власника торговельної марки.

Дія свідоцтва про реєстрацію торговельної марки може бути достроково припинена, якщо протягом безперервного п'ятирічного періоду торговельна марка не використовувалася в Україні стосовно товарів чи послуг, щодо яких вона зареєстрована, і немає поважних причин її невикористання. Обчислення зазначеного п'ятирічного періоду **не залежить від зміни власника (уповноваженого користувача) торговельної марки.**

Під час розгляду цієї справи Велика Палата Верховного Суду здійснила тлумачення норм частини четвертої статті 18 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, враховуючи їх граматичний зміст, системні зв'язки та цільове призначення, та дійшла висновку, що зазначені норми права передбачають анулювання реєстрації торговельної марки (дострокове припинення дії свідоцтва) з підстави невведення її у використання протягом п'ятирічного строку на відповідній території (невикористання в Україні). **Перебіг цього строку розпочинається з дати публікації відомостей про видачу свідоцтва або про надання правової охорони торговельній марці за міжнародною реєстрацією в Україні. При цьому умов, що перебіг зазначеного строку починається наново зі зміною власника (уповноваженого користувача) торговельної марки, зазначені норми права не містять.**

Крім того, Велика Палата Верховного Суду наголосила, що така ж позиція викладена у рішенні Суду справедливості Європейського Суду від 13 жовтня 2021 року у справі T-12/20, відповідно до якої практика застосування цих норм свідчить, що в зазначений п'ятирічний строк використання торговельної марки зараховуються строки її використання всіма власниками, а не лише останнім (рішення).

Верховний
Суд

Дякую за увагу!